GENERALINIO ADVOKATO
JÁN MAZÁK IŠVADA,
pateikta 2008 m. liepos 10 d. [1]

I — Įžanga

1. 2007 m. kovo 16 d. Sprendimu, kurį Teisingumo Teismas gavo 2007 m. kovo 22 d., *Centrale Raad van Beroep* (Nyderlandai) pateikė kelis prejudicinius klausimus pagal EB 234 straipsnį dėl Bendrijos teisės aktų, susijusių su darbuotojų teise laisvai judėti ir apsigyventi, ir Sutarties nuostatų dėl Europos Sąjungos pilietybės kartu su EB 12 straipsniu išaiškinimo.

2. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas nagrinėjant ieškinį, kurį Vokietijos pilietė J. Förster, persikėlusi į Nyderlandus įgyti ten aukštojo išsilavinimo ir iš pradžių studijuodama ten dirbusi apmokamą darbą, pareiškė *Hoofddirectie van de Informatie Beheer Groep* (toliau – IBG), administracinei įstaigai, įgaliotai įgyvendinti su studijų finansavimu susijusius Nyderlandų teisės aktus. J. Förster ginčija IBG atsisakymą suteikti jai finansinę paramą studijų ir išlaikymo išlaidoms padengti (toliau – studijų finansavimas) laikotarpiu, kai ji nebebuvo ekonomiškai aktyvi, grindžiamą tuo, kad ji neišlaikė Bendrijos darbuotojo statuso ir neatitiko IBG taikomo reikalavimo bent penkerius metus teisėtai ir nepertraukiamai gyventi Nyderlanduose.

3. Taigi šioje byloje iš esmės kyla du klausimai. Pirmasis klausimas yra tas, ar studentas (migrantas), kurio situacija yra tokia kaip J. Förster, gali remtis Bendrijos darbuotojo teise į vienodą požiūrį, siekdama studijų finansavimo, nepaisant to, kad nagrinėjamu laikotarpiu ji nutraukė savo ankstesnę profesinę veiklą ir todėl tapo ekonomiškai neaktyvi.

4. Antra, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės nori išsiaiškinti, ar toks studentas kaip J. Förster, būdamas Sąjungos pilietis, gali bet kuriuo atveju remtis EB 12 straipsnio pirmojoje pastraipoje įtvirtintu vienodo požiūrio principu, kad gautų studijų finansavimą, ir,

1 — Originalo kalba: anglų.

visų pirma, ar galimybė gauti tokią paramą gali priklausyti nuo reikalavimo, kad atitinkamas studentas, prieš prašydamas finansinės paramos, turi teisėtai gyventi priimančiojoje valstybėje narėje penkerius metus, ir kokiomis sąlygomis.

5. Taigi Teisingumo Teismas raginamas išplėtoti sprendime *Bidar* suformuluotą savo praktiką ir visų pirma savo išvadą, kad valstybė narė teisėtai gali teikti finansinę paramą tik tiems studentams, kurie įrodė „tam tikrą integracijos į šios valstybės visuomenę lygį“ [2].

II — Teisinis pagrindas

A — *Bendrijos teisė*

6. 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamento (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje [3] 7 straipsnyje nustatyta:

„1. Darbuotojui, jei jis yra valstybės narės pilietis, kitos valstybės narės teritorijoje turi būti sudarytos tos pačios įdarbinimo ir darbo sąlygos, kaip ir piliečiui tos valstybės narės, kurioje jis dirba, nepaisant jo pilietybės, ypač nustatant atlyginimą ir atleidžiant iš darbo, o bedarbystės atveju – grąžinant arba vėl priimant į darbą.

2. Jis naudojasi tomis pačiomis socialinėmis ir mokestinėmis lengvatomis kaip ir vietiniai darbuotojai“.

7. 1993 m. spalio 29 d. Tarybos direktyvos 93/96/EEB dėl studentų teisės apsigyventi [4] 1 straipsnyje nustatyta:

„Siekdamos nustatyti sąlygas, kurios padėtų naudotis teise apsigyventi, ir užtikrinti galimybę siekti profesinio mokymo nediskriminuojant valstybių narių piliečių, kurie buvo priimti į profesinio mokymo kursus kitoje valstybėje narėje, valstybės narės pripažįsta studentų, kurie yra valstybės narės piliečiai ir kurie nesinaudoja šia teise pagal kitas Bendrijos teisės nuostatas, bei šio studento sutuoktinio ir jo išlaikomų vaikų teisę apsigyventi, jei

2 — 2005 m. kovo 15 d. Sprendimas (C-209/03, Rink. p. I-2119, 57 punktas).

3 — OL L 257, p. 2; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 1 t., p. 15.

4 — OL L 317, p. 59; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 6 sk., 2 t., p. 250.

studentas atitinkamą nacionalinę instituciją įtikina, jog turi pakankamai lėšų, kad per savo gyvenimo laikotarpį priimančiosios valstybės narės socialinės paramos sistemai netaps našta pateikdamas pranešimą ar pasinaudodamas bent jau lygiavertėmis kitomis pasirinktomis alternatyviomis priemonėmis, jei minėtas studentas yra įtrauktas į pripažintos mokymo įstaigos sąrašus iš esmės dėl to, kad jis joje lanko profesinio mokymo kursus ir priimančioje valstybėje narėje nuo įvairių rūšių rizikos apsidraudęs sveikatą“.

8. Direktyvos 93/96 3 straipsnyje nustatyta:

„Ši direktyva priimančiosios valstybės narės neįpareigoja teise apsigyventi besinaudojantiems studentams mokėti išlaikymo pašalpas.“

9. 1970 m. birželio 29 d. Komisijos reglamento (EEB) Nr. 1251/70 dėl darbuotojų, pagal darbo sutartį dirbusių valstybėje narėje, teisės pasilikti tos valstybės teritorijoje [5] 2 straipsnis suformuluotas taip:

„1. Teisę likti nuolat gyventi valstybės narės teritorijoje turi šie asmenys:

a) darbuotojas, kuris, pasibaigus jo veiklai, pasiekė amžių, kada pagal tos valstybės narės teisę galima gauti senatvės pensiją, ir kuris dirbo toje valstybėje bent dvylika pastarųjų mėnesių ir ten gyveno nepertraukiamai daugiau kaip trejus metus; <…>“

10. Pagal minėto reglamento 7 straipsnį „Tarybos reglamente (EEB) Nr. 1612/68 nustatyta teisė naudotis lygiomis teisėmis taip pat suteikiama asmenims, kuriems taikomos šio reglamento nuostatos“.

5 — OL L 142, p. 24; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 1 t., p. 32.

11. Reglamentas Nr. 1612/68 buvo iš dalies pakeistas, o Direktyva 93/96 panaikinta 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje [6], kurią valstybės narės pagal jos 40 straipsnį turėjo perkelti į nacionalinę teisę iki 2006 m. balandžio 30 dienos.

12. Pagal Direktyvos 2004/38 16 straipsnio 1 dalį:

„Sąjungos piliečiai, kurie priimančiojoje valstybėje narėje legaliai gyveno nepertraukiamai penkerių metų laikotarpį, turi nuolatinio gyvenimo joje teisę. <…>“

13. Direktyvos 2004/38 24 straipsnyje „Vienodas traktavimas“ nustatyta:

„1. Taikant tokias specialiąsias nuostatas, kurios aiškiai numatytos Sutartyje ir antrinės teisės aktuose, visiems Sąjungos piliečiams, pagal šią direktyvą gyvenantiems priimančiosios valstybės narės teritorijoje, Sutarties taikymo srityje taikomas vienodas traktavimas kaip ir tos valstybės narės piliečiams. Ši teisė suteikiama ir šeimos nariams, kurie nėra valstybės narės piliečiai ir turi teisę gyventi šalyje arba nuolatinio gyvenimo šalyje teisę.

2. Nukrypstant nuo šio straipsnio 1 dalies, priimančioji valstybė narė neįpareigojama suteikti socialinės paramos teises per pirmuosius tris gyvenimo šalyje mėnesius arba, kai taikytina, ilgesnį 14 straipsnio 4 dalies b punkte numatytą laikotarpį, ir neįpareigojama iki įgyjant nuolatinio gyvenimo šalyje teisę suteikti paramą studijoms, įskaitant profesinį parengimą, susidedančią iš studento stipendijų ar paskolų, asmenims, išskyrus darbuotojus, savarankiškai dirbančiuosius, tokį statusą išlaikančius asmenis ir jų šeimos narius“.

B — *Bylai reikšminga nacionalinė teisė*

14. Studijų finansavimą reglamentuojančios taisyklės nustatytos 2000 m. Įstatyme dėl studijų finansavimo (*Wet studiefinanciering* 2000, toliau – WSF 2000). Vienas iš reikalavimų susijęs su studento pilietybe. Šį aspektą

6 — OL L 158, p. 77; klaidų atitaisymas OL 2004 L 229, p. 35; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 5 t., p. 46.

reglamentuoja WSF 2000 2 straipsnis, kuris 2000 m. rugsėjo 1 d. – 2003 m. lapkričio 21 d. buvo suformuluotas taip:

„1. Teisę į studijų finansavimą turi studentai:

a) Nyderlandų piliečiai;

b) neturintys Nyderlandų pilietybės, bet gyvenantys Nyderlandose ir pagal tarptautinės organizacijos sutartį arba nutarimą studijų finansavimo srityje prilyginami Nyderlandų piliečiams, arba

c) neturintys Nyderlandų pilietybės, bet gyvenantys Nyderlandose ir priskiriami įgyvendinimo įstatyme nurodytai asmenų, kurie studijų finansavimo srityje prilyginami Nyderlandų piliečiams, grupei“.

15. Nuo 2003 m. lapkričio 21 d. WSF 2000 2.2 straipsnis papildytas 2 dalimi, kuri suformuluota taip:

„2. Nukrypstant nuo 1 dalies b punkto, sąlyga, nustatanti, kad studentas turi gyventi Nyderlanduose, netaikoma studentams, kuriems ji negali būti taikoma pagal tarptautinės organizacijos sutartį arba nutarimą. Tinkamą šios dalies įgyvendinimą užtikrinančios nuostatos gali būti įtvirtinamos įgyvendinimo įstatyme arba juo remiantis“.

16. 2005 m. kovo 4 d. IBG, administracinė įstaiga, atsakinga už WSF 2000 įgyvendinimą, priėmė Nuostatas dėl migruojančių darbuotojų kontrolės (*Beleidsregel controlebeleid migrerend werknemerschap*) [7]. Šios nuostatos įsigaliojo 2005 m. kovo 23 d. ir skirtos nuo 2003 kalendorinių metų paskirto studijų finansavimo kontrolei. Jose reikalaujama, kad IBG vadovautųsi principu, jog kiekvienas studentas, kuris kontrolės laikotarpiu dirbo vidutiniškai mažiausiai 32 val. per mėnesį,

7 — AG/OCW/MT-05.11.

savaime įgyja Bendrijos darbuotojo statusą. Tačiau jeigu studentas netenkina 32 darbo valandų sąlygos, IBG atlieka išsamesnį konkretaus atvejo aplinkybių tyrimą.

17. Teisingumo Teismui priėmus sprendimą *Bidar* [8], IBG 2005 m. gegužės 9 d. priėmė Nuostatas dėl studentų iš Europos Sąjungos, Europos ekonominės erdvės ir Šveicarijos prašymų dėl studijų finansavimo suderinimo (*Beleidsregel aanpassing aanvraag studiefinanciering voor studenten uit EU, EER en Zwitserland*, toliau – 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel*) [9], kurios, vadovaujantis jų 5 straipsniu, įsigaliojo nuo jų paskelbimo ir galiojo atgaline data nuo 2005 m. kovo 15 dienos.

18. 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel* 2 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta:

„1. Studentai, Europos Sąjungos valstybės narės ar kitos valstybės, 1992 m. gegužės 2 d. Europos ekonominės erdvės susitarimo šalies arba Šveicarijos piliečiai, pateikę prašymą gali gauti studijų finansavimą pagal WSF 2000 <…>, jeigu prieš pateikdami prašymą jie nepertraukiamai mažiausiai penkerius metus teisėtai gyveno Nyderlanduose. Kitos WSF 2000 nuostatos <…> taikomos be apribojimų.

2. Laikoma, kad šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytas gyvenimo šalyje reikalavimas įvykdytas, jei studentas nurodytą laikotarpį buvo įtrauktas į savivaldybės asmens duomenų bazę (GBA)“.

19. Nuo 2006 m. spalio 11 d. šis klausimas reglamentuojamas teisės aktais, o 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel* panaikintos.

III — Faktinės aplinkybės, procedūra ir prejudiciniai klausimai

20. Vadovaujantis sprendimu pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir per posėdį pateikta informacija bylos aplinkybės yra tokios.

8 — Minėtas 2 išnašoje.
9 — AGOCenW/MT/05.

21. Vokietijos pilietė Jacqueline Förster gimė 1979 m. birželio 18 d. ir užaugo Grėvenbroiche (Vokietija), kuris yra 49 km nuo Vokietijos ir Nyderlandų sienos.

22. 2000 m. kovo 5 d. J. Förster apsigyveno Nyderlanduose, kur iš karto pradėjo studijuoti, siekdama įgyti pradinės mokyklos mokytojos diplomą, o 2000 m. rugsėjo 1 d. pradėjo pedagokikos bakalauro studijas Amsterdamo kolegijoje (*Hogeschool van Amsterdam*).

23. Nuo 2000 m. kovo 16 d. ji, tarpininkaujant įdarbinimo agentūrai, taip pat dirbo įvairius darbus skambučių priėmimo centruose.

24. Nuo 2002 m. spalio mėn. iki 2003 m. birželio mėn. ji atliko apmokamą praktiką Nyderlandų specialiojoje moksleivių, turinčių elgesio ir (arba) psichikos sutrikimų, mokykloje.

25. Atlikusi šią apmokamą praktiką, 2003 m. ji daugiau nebedirbo apmokamo darbo. Nuo 2004 m. liepos mėn. ji vėl pradėjo dirbti Nyderlanduose.

26. Iš sprendimo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą aišku, kad J. Förster visada teisėtai gyveno Nyderlanduose.

27. Nuo 2000 m. rugsėjo mėn. IBG skyrė J. Förster studijų finansavimą. Šis studijų finansavimas buvo periodiškai pratęsiamas, visada remiantis principu, kad ateinančiu laikotarpiu J. Förster bus laikoma darbuotoja EB 39 straipsnio prasme, kuri pagal Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalį studijų finansavimo atžvilgiu turėjo būti prilyginta Nyderlandų pilietybę turintiems studentams.

28. Teisę į studijų finansavimą ji prarado 2004 m. rugsėjo 1 d., kai tik išlaikė baigiamąjį pedagogikos bakalauro egzaminą.

29. Iš pradžių J. Förster gavo studijų finansavimą ir už 2003 m. antrąjį pusmetį. Tačiau, atlikusi patikrą, IBG 2005 m. kovo 3 d. Sprendimu galiausiai konstatavo, kad nuo 2003 m. liepos mėn. J. Förster nedirbo apmokamo darbo ir nebegalėjo būti laikoma Bendrijos

darbuotoja. Todėl jai buvo nurodyta grąžinti už 2003 m. antrąjį pusmetį išmokėtą studijų finansavimą ir sumą už viešojo transporto bilietą už tą laikotarpį, už kurį apmokėjo IBG.

30. J. Förster apskundė tokį sprendimą *Rechtbank Alkmaar*, nurodydama, kad pirmąjį 2003 m. pusmetį ji dirbo tiek daug valandų apmokamo darbo, kad turėtų būti laikoma Bendrijos darbuotoja ir 2003 m. antrąjį pusmetį. Papildomai ji nurodė, kad, kaip Sąjungos pilietė, kuri visiškai integravosi į Nyderlandų visuomenę, ji turėjo teisę į studijų finansavimą nagrinėjamu laikotarpiu, vadovaujantis sprendimu *Bidar* [10].

31. IBG nesutiko su tuo, kad J. Förster būtų galima laikyti Bendrijos darbuotoja antrąjį 2003 m. pusmetį, ir manė, kad jos sprendimas atitiko Bendrijos teisę, kaip ji išaiškinta sprendime *Bidar*. Ši institucija laikėsi nuomonės, kad studentai, kurių padėtis yra tokia kaip J. Förster, nekildinantys jokių teisių iš konkrečios diskriminavimą draudžiančios nuostatos, turi teisę į studijų finansavimą tik jei jie teisėtai gyveno Nyderlanduose bent penkerius metus, o 2003 m. J. Förster dar nebuvo įvykdžiusi šio reikalavimo.

32. Savo 2005 m. rugsėjo 12 d. Sprendimu *Rechtbank Alkmaar* atmetė ieškinį. Jis manė, kad, viena vertus, antrąjį 2003 m. pusmetį J. Förster nedirbo tikro ir efektyvaus darbo, todėl nebuvo laikytina Bendrijos darbuotoja, ir, kita vertus, ji negalėjo remtis sprendimu *Bidar*, nes prieš pradėdama studijas ji niekaip nebuvo integruota į Nyderlandų visuomenę.

33. *Centrale Raad van Beroep* nagrinėjama pagrindinė byla susijusi su J. Förster apeliaciniu skundu dėl minėto sprendimo. Pirmiausia ji nurodo, kad bylai reikšmingu laikotarpiu ji jau buvo pakankamai integruota į Nyderlandų visuomenę ir pagal Bendrijos teisę turėjo teisę į studijų finansavimą už 2003 m. antrąjį pusmetį, ir papildomai nurodo, kad ji turėtų būti laikoma Bendrijos darbuotoja visus 2003 metus. IBG atitinkamai laikosi savo pozicijos.

10 — Minėtas 2 išnašoje.

34. Visų pirma, nurodydamas Teisingumo Teismo sprendimus bylose *Ninni-Orasche* [11] ir *Fahmi ir Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado* [12], prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas preliminariai sutinka su IBG nuomone, kad J. Förster negali būti laikoma išlaikiusia Bendrijos darbuotojo statusą 2003 m. antrąjį pusmetį, nes jos studijų pradžia neturėjo jokio ryšio su anksčiau Nyderlanduose vykdyta veikla ir jos atveju nebuvo jokio priverstinio nedarbo, dėl kurio ji būtų galėjusi manyti, kad privalo mokytis.

35. Tačiau jis pažymi, kad J. Förster gali kildinti teisę į studijų finansavimą iš teisės aktų dėl buvusių darbuotojų arba taisyklių dėl Sąjungos pilietybės kartu su EB 12 straipsnyje nustatytu diskriminavimo dėl pilietybės draudimu.

36. Dėl to kyla keli klausimai. Pirma, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nėra tikras dėl Reglamento Nr. 1251/70 taikymo srities, visų pirma dėl to, ar jo 7 straipsnis taip pat taikomas studentams, atvykusiems į Nyderlandus iš esmės dėl studijų ir iš pradžių nedaug dirbusiems pagal darbo sutartį ir kartu studijavusiems, tačiau šiuo metu nebedirbantiems.

37. Antra, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pažymi, kad pagrindinėje byloje iškilo dar neatsakytų aiškinimo klausimų, susijusių su Sąjungos pilietybe ir EB 12 straipsniu, įskaitant klausimą, ar, atsižvelgiant į sprendimą *Bidar* [13], Direktyva 93/96 draudžia studentui, kurio padėtis yra tokia kaip J. Förster, atvykusiam į Nyderlandus iš esmės dėl studijų, remiantis EB 12 straipsniu reikalauti studijų finansavimo.

38. Be to, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia, kokias išvadas reikėtų daryti iš sprendimų *Bidar* [14] ir *Trojani* [15] dėl 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel*, kurias taikė IBG, nustatyto reikalavimo gyventi šalyje penkerius metus.

11 — 2003 m. lapkričio 6 d. Sprendimas (C-413/01, Rink. p. I-13187).
12 — 2001 m. kovo 20 d. Sprendimas (C-33/99, Rink. p. I-2415).
13 — Minėtas 2 išnašoje.
14 — Minėtas 2 išnašoje.
15 — 2004 m. rugsėjo 7 d. Sprendimas (C-456/02, Rink. p. I-7573).

39. Jis norėtų sužinoti, ar, pirma, studijų finansavimo srityje Sąjungos piliečiai gali remtis EB 12 straipsnio pirmąja pastraipa tik tuomet, jei teisėtai tam tikrą laiką gyveno priimančiojoje valstybėje narėje arba gavo leidimą gyventi joje.

40. Antra, jam kyla klausimas, ar nacionalinėje teisėje nustatytas gyvenimo šalyje reikalavimas atitinka EB 12 straipsnį, jei jis nustatomas tik kitų valstybių narių piliečiams.

41. Trečia, jei toks reikalavimas gali būti iš esmės pateisinamas, kyla klausimas, ar penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimas, kurį taiko IBG, atitinka minėtą straipsnį. Šiuo atžvilgiu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pažymi, kad tai, jog šis laikotarpis kildinamas iš Direktyvos 2004/38, leidžia manyti, kad jis teisėtas. Jei taip, jis klausia, kiek šis reikalavimas gali būti be apribojimų nustatomas individualiais atvejais, jei didelį integracijos į Nyderlandų visuomenę lygį rodo kiti veiksniai, kaip antai konkrečių studijų pasirinkimas ar partnerio olando turėjimas.

42. Galiausiai sprendime pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pažymima, kad 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel* pagrįstas sprendimas neskirti J. Förster studijų finansavimo antrąjį 2003 m. pusmetį, motyvuojant tuo, kad ji teisėtai ir nepertraukiamai bent penkerius metus negyveno Nyderlanduose, grindžiamas sprendimo *Bidar* aiškinimu ir todėl kriterijumi, kuris negalėjo būti žinomas bylai reikšmingų aplinkybių metu, ir šis aiškinimas gali neatitikti sprendimo *Collins* [16], pagal kurį gyvenimo šalyje reikalavimas turi būti grindžiamas aiškiais ir iš anksto žinomais kriterijais. Tačiau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pabrėžia, kad savavališkumo klausimas nekyla ir kad dėl to, jog kalbama apie praėjusį laikotarpį, atrodo, nekyla suinteresuotojo asmens teisinio saugumo klausimas. Be to, jis pažymi, kad IBG paskelbė 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel* netrukus po sprendimo *Bidar* priėmimo.

43. Būtent šiomis aplinkybėmis *Centrale Raad van Beroep* sustabdė bylos nagrinėjimą ir pateikė Teisingumo Teismui tokius klausimus:

„1. Ar Reglamento (EEB) Nr. 1251/70 7 straipsnis taip pat taikomas ir studentams, kurie į Nyderlandus atvyko iš esmės dėl studijų ir iš pradžių studijuodami nedaug dirbo, tačiau šiuo metu nebedirba?

16 — 2004 m. kovo 23 d. Sprendimas (C-138/02, Rink. p. I-2703, 72 punktas).

2. Ar Direktyva 93/96 užkerta kelią pirmajame klausime nurodytiems studentams remiantis EB 12 straipsniu reikalauti studijų finansavimo?

3. a) Ar taisyklė, kad ekonomiškai neaktyvūs Sąjungos piliečiai gali remtis EB 12 straipsniu tik tuomet, kai jie tam tikrą laikotarpį teisėtai gyveno priimančiojoje valstybėje arba turi leidimą gyventi, taikoma ir studijų finansavimo, skirto padengti gyvenimo išlaidas, atžvilgiu?

b) Jeigu taip: ar šiuo laikotarpiu leidžiamas tam tikros gyvenimo valstybėje trukmės reikalavimas, kuris taikomas tik asmenims, turintiems kitos negu priimančiosios valstybės narės pilietybę?

c) Jeigu taip: ar penkerių metų gyvenimo valstybėje reikalavimas suderinamas su EB 12 straipsniu?

d) Jeigu ne: kokios gyvenimo valstybėje trukmės gali būti reikalaujama?

4. Ar konkrečiu atveju pakanka trumpesnio teisėto gyvenimo valstybėje, jeigu kiti negu gyvenimo valstybėje trukmė veiksniai rodo didelį integracijos į priimančiosios valstybės visuomenę lygį?

5. Ar tuomet, kai suinteresuotieji asmenys, remdamiesi atgaline data taikomu Teisingumo Teismo sprendimu, iš EB 12 straipsnio gali kildinti platesnes, negu prieš tai manyta, teises, galima reikalauti įvykdyti su jomis susijusias pateisinančias sąlygas praeities laikotarpių atžvilgiu, jei šios sąlygos buvo paskelbtos netrukus po sprendimo priėmimo?“

IV — Teisinė analizė

A — *Įžanginės pastabos*

44. Kaip akivaizdu iš sprendime pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą aprašytų faktinių aplinkybių, pagrindinis klau-

simas šioje byloje yra tas, ar bylos aplinkybėmis J. Förster pagal Bendrijos teisę turi teisę į vienodą požiūrį studijų finansavimo, skirto studijoms universitete finansuoti, skyrimo atžvilgiu.

45. J. Förster prašymas susijęs su laikotarpiu, kai ji nevykdė jokios profesinės veiklos, taigi nebuvo ekonomiškai aktyvi. Kaip jau pirmiau nurodyta [17], ši aplinkybė yra lemiama Bendrijos teisėje, kurioje ypač dėl naudojimosi socialinėmis išmokomis daromas didelis skirtumas tarp, viena vertus, ekonomiškai aktyvių asmenų (pagal darbo sutartį ir savarankiškai dirbančių asmenų) ir, kita vertus, ekonomiškai neaktyvių asmenų. Paprastai pirmosios kategorijos asmenims pagal Bendrijos teisę suteikiamos platesnės teisės nei antrosios kategorijos asmenims.

46. Todėl, pavyzdžiui, Teisingumo Teismo praktikoje daromas skirtumas tarp, viena vertus, valstybių narių piliečių, kaip antai ieškančių darbo, dar nesusijusių darbo santykiais ir besinaudojančių vienodo požiūrio principu tik galimybės įsidarbinti atžvilgiu ir, kita vertus, piliečių, kurie jau pateko į priimančiosios valstybės narės darbo rinką ir, remdamiesi Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalimi, gali reikalauti tokių pat socialinių ir mokestinių lengvatų, kaip nacionaliniai darbuotojai [18].

47. Todėl dėl studentų migrantų teisės gauti socialines išmokas pažymėtina, jog padėtis yra tokia, kad bent jau pagal Direktyvą 93/96 ir dar nepasibaigus penkerių metų nepertraukiamo gyvenimo šalyje laikotarpiui, remiantis Direktyva 2004/38, „tikras“, ekonomiškai neaktyvus, studentas migrantas iš esmės neturi jokios teisės į priimančiosios valstybės narės mokamas išlaikymo pašalpas. Tačiau studentas, kuris taip pat yra darbuotojas EB 39 straipsnio prasme, gali remtis Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią visų valstybių narių darbuotojams suteikiama teisė kitoje valstybėje narėje teisių į socialines lengvatas atžvilgiu būti vertinamiems taip pat kaip ir tos valstybės narės piliečiai [19].

48. Būtent tokiu pagrindu, kitaip tariant, atsižvelgiant į J. Förster, kaip Bendrijos darbuotojos, statusą, jai Nyderlanduose iš

17 — Šiuo klausimu žr. generalinio advokato L. Geelhoed išvados 15 išnašoje minėtoje byloje *Trojani* 10 punktą ir to paties generalinio advokato išvados 2 išnašoje minėtoje byloje *Bidar* 12 punktą.

18 — Šiuo klausimu žr. 1987 m. birželio 18 d. Sprendimą *Lebon* (316/85, Rink. p. 2811, 26 punktas) ir 16 išnašoje minėto sprendimo *Collins* 30 ir 31 punktus.

19 — Šiuo klausimu žr. šios išvados 65 ir 66 punktus.

pradžių skirtas studijų finansavimas. Tačiau vėliau studijų finansavimą atsisakyta mokėti už 2003 m. antrąjį pusmetį, motyvuojant tuo, kad šiuo laikotarpiu ji nebebuvo susijusi darbo santykiais, ir ši aplinkybė nagrinėjamoje byloje nėra ginčijama.

49. Šiuo atžvilgiu prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas teisingai pripažino, kad pagal konkrečius Bendrijos teisės aktus, kaip antai Reglamentą Nr. 1251/70, ir vadovaujantis sprendimais *Lair* [20] ir *Ninni-Orasche* [21] tam tikros su darbuotojo statusu susijusios teisės socialinių lengvatų srityje darbuotojams migrantams garantuojamos ir tuomet, kai jų nebesaisto darbo santykiai.

50. Tačiau minėtas teismas „kol kas“ pritaria nuomonei, kad J. Förster negali būti laikoma išlaikiusia Bendrijos darbuotojo statusą EB 39 straipsnio ir Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalies prasme. Todėl pirmasis klausimas susijęs tik su Reglamentu Nr. 1251/70. Vis dėlto manau, kad reikėtų atsižvelgti ir į priešingą Komisijos nuomonę. Todėl pirmojoje savo analizės dalyje nagrinėsiu klausimą, ar ir kokiomis sąlygomis studentas, kurio padėtis yra tokia, kaip nagrinėjama šioje byloje, gali remtis teise būti vienodai vertinamam studijų finansavimo atžvilgiu pagal Reglamentą Nr. 1251/70 arba kaip darbuotojas pagal Reglamentą Nr. 1612/68.

51. Šiomis aplinkybėmis reikėtų priminti, kad tai, jog prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pateikė klausimą, kuriame minimos konkrečios Bendrijos teisės nuostatos, nekliudo Teisingumo Teismui, kad ir koks būtų šio klausimo turinys, pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui visapusišką Bendrijos teisės aiškinimą, kuris gali būti naudingas sprendimui šio teismo nagrinėjamoje byloje priimti [22].

52. Bet kuriuo atveju studentai, negalintys reikalauti konkrečios teisės į vienodą požiūrį, kuri suteikiama Bendrijos darbuotojui, įvedus

20 — 1988 m. birželio 21 d. Sprendimas (39/86, Rink. p. 3161).

21 — Minėtas 11 išnašoje.

22 — Žr., pvz., 1990 m. gruodžio 12 d. Sprendimą *SARPP* (C-241/89, Rink. p. I-4695, 8 punktas) ir 15 išnašoje minėto sprendimo *Trojani* 38 punktą.

Sąjungos pilietybę įgyja kitą galimybę pasinaudoti, be kita ko, teise į vienodą požiūrį studijų finansavimo skyrimo atžvilgiu.

53. Kaip pripažino Teisingumo Teismas, Sąjungos pilietybę siekiama padaryti pagrindiniu valstybių narių piliečių statusu, suteikiančiu galimybę asmenims, kurių padėtis yra tokia pati, būti vienodai vertinamiems, nepaisant jų pilietybės [23]. Konkrečiau kalbant apie socialinės pagalbos išmokas, Teisingumo Teismas suteikė šiam statusui gyvybingumo tokiose bylose kaip *Martínez Sala*, *Trojani* ir *Bidar*, pripažinęs, kad ekonomiškai neaktyvus Sąjungos pilietis gali remtis EB 12 straipsnio pirmąja pastraipa, jei jis teisėtai gyveno priimančiojoje valstybėje narėje tam tikrą laikotarpį arba jei turi leidimą apsigyventi [24].

54. Todėl galima būtų teigti, kad Sąjungos pilietybės samprata, kaip ji išplėtota Teisingumo Teismo praktikoje, rodo Bendrijos teisių išlaisvinimo iš jų ekonominės paradigmos procesą. Iš tiesų tai yra tikslas, kuriuo remiasi Teisingumo Teismas, teigdamas, kad „Sąjungos pilietybę siekiama padaryti pagrindiniu valstybių narių piliečių statusu“. Bendrijos teisės garantuojamos teisės, visų pirma teisė nebūti nepagrįstai diskriminuojamam, suteikiamos piliečiams jau ne tik tuomet, kai jie naudojasi ekonominėmis laisvėmis ir įgyja atitinkamą statusą (darbuotojo, paslaugų teikėjo ir kt.), bet ir tiesiogiai dėl jų, kaip Sąjungos piliečių, statuso [25].

55. Todėl nors teisė į socialines išmokas iš pradžių buvo siejama su ekonominės veiklos vykdymu (visų pirma apmokamu darbu, kuriuo grindžiama darbuotojo sąvoka), dabar jomis gali pasinaudoti ir ekonomiškai neaktyvūs piliečiai, remdamiesi nediskriminavimo principu. Kadangi valstybė narė anksčiau privalėdavo prisiimti visišką socialinę atsakomybę ir teikti socialinę pagalbą tiems, kurie jau pateko į jos darbo rinką [26] ir kurie dėl to kažkiek prisidėjo prie jos ekonomikos, toks

23 — Žr., pvz., 2001 m. rugsėjo 20 d. Sprendimą *Grzelczyk* (C-184/99, Rink. p. I-6193, 31 punktas); 2002 m. rugsėjo 17 d. Sprendimą *Baumbast ir R* (C-413/99, Rink. p. I-7091, 82 punktas) ir 2003 m. spalio 2 d. Sprendimą *Garcia Avello* (C-148/02, Rink. p. I-11613, 22 punktas).

24 — 1998 m. gegužės 12 d. Sprendimas *Martínez Sala* (C-85/96, Rink. p. I-2691, 63 punktas); 15 išnašoje minėto sprendimo *Trojani* 43 punktas ir 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 37 punktas.

25 — Tuo pačiu klausimu taip pat žr. generalinio advokato G. Cosmas išvadą byloje *Wijsenbeek* (1999 m. rugsėjo 21 d. Sprendimas, C-378/97, Rink. p. I-6207, 84–86 punktai) ir generalinio advokato M. Poiares Maduro išvadą byloje *Carbonati Apuani* (2004 m. rugsėjo 9 d. Sprendimas, C-72/03, Rink. p. I-8027, 68 ir 69 punktai).

26 — Žr. 1988 m. rugsėjo 27 d. Sprendimą *Matteucci* (235/87, Rink. p. 5589, 16 punktas).

finansinis solidarumas dabar iš esmės taikomas visiems teisėtai jos teritorijoje gyvenantiems Sąjungos piliečiams.

56. Tačiau reikėtų pažymėti, kad tebegalioja tam tikrų apribojimų. Kaip Teisingumo Teismas pažymėjo sprendimuose *Grzelczyk* ir *Bidar*, valstybės narės, organizuodamos ir taikydamos savo socialinės pagalbos sistemas, turi parodyti „tam tikrą finansinį solidarumą“, priešingai nei, pavyzdžiui, neriboto solidarumo atveju [27]. Dėl pagalbos išlaikymo išlaidoms padengti teikimo Teisingumo Teismas sprendime *Bidar* pripažino, jog valstybėms narėms leidžiama užtikrinti, kad socialinės pagalbos teikimas kitų valstybių narių studentams netaptų neprotinga našta ir kad ši pagalba gali būti teikiama tik tiems studentams, kurie įrodė „tam tikrą integracijos į šios valstybės visuomenę lygį“ [28].

57. Tokiomis aplinkybėmis ir atsižvelgiant į sprendimą *Bidar* prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo antruoju, trečiuoju ir ketvirtuoju klausimais, kuriuos antrojoje savo vertinimo dalyje nagrinėsiu kartu, siekiama sužinoti, ar nagrinėjamos bylos aplinkybėmis J. Förster gali remtis savo, kaip Sąjungos pilietės, teise į vienodą požiūrį pagal EB 12 straipsnį, kad gautų studijų finansavimą už 2003 m. antrąjį pusmetį. Kitaip tariant, ar su minėtu straipsniu suderinama tai, jog studijų finansavimas be jokių išimčių skiriamas studentams migrantams tik tuo atveju, jei jie yra įvykdę penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimą?

58. Kaip teisingai pažymėjo Komisija, EB 12 straipsnis, kuris įtvirtina bendrąjį nediskriminavimo dėl pilietybės principą, savarankiškai taikomas tik Bendrijos teisės reglamentuojamose situacijose, kurioms Sutartis nenumato konkrečių nediskriminavimo taisyklių. Todėl nuomonę dėl šio straipsnio reikia pateikti tik tuo atveju, jei pagrindinėje byloje nagrinėjamam atvejui netaikomas EB 39 straipsnis ir Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnis, kuriame konkrečiai numatyta Bendrijos darbuotojų teisė į vienodą požiūrį [29].

59. Galiausiai trečiojoje savo analizės dalyje nagrinėsiu penktąjį klausimą, susijusį su tuo, kad Nyderlandų valdžios institucijos tariamai atgaline data nustatė papildomų reikalavimų dėl studentų migrantų teisės į studijų finansavimą.

27 — Žr. 23 išnašoje minėto sprendimo *Grzelczyk* 44 punktą ir 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 56 punktą.

28 — 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 56 ir 57 punktai; šiuo klausimu taip pat žr. 2007 m. spalio 23 d. Sprendimą *Morgan* (C-11/06 ir C-12/06, Rink. p. I-9161, 43 punktas).

29 — Šiuo klausimu žr. 2004 m. balandžio 29 d. Sprendimą *Weigel* (C-387/01, Rink. p. I-4981, 57–59 punktai) ir 2007 m. sausio 11 d. Sprendimą *Lyyski* (C-40/05, Rink. p. I-99, 33 ir 34 punktai).

B — *Nediskriminavimo principo taikytinumas pagal nuostatas, susijusias su laisvu darbuotojų judėjimu*

1. Pagrindiniai šalių argumentai

60. Šioje byloje rašytines pastabas pateikė Nyderlandų, Belgijos, Vokietijos, Austrijos, Suomijos, Švedijos ir Jungtinės Karalystės vyriausybės, taip pat Komisija ir J. Förster. Išskyrus Austrijos ir Suomijos vyriausybes, minėtoms šalims buvo atstovaujama 2008 m. balandžio 23 d. posėdyje, kuriame buvo atstovaujama ir Danijos vyriausybei.

61. Komisija laikosi nuomonės, kad, priešingai nei siūlo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, J. Förster gali būti laikoma Bendrijos darbuotoja EB 39 straipsnio ir Reglamento Nr. 1612/68 prasme, kaip šias nuostatas yra išaiškinęs Teisingumo Teismas, visų pirma, sprendimuose *Lair* [30], *Brown* [31] ir *Ninni-Orasche* [32], nes iš bylos aplinkybių galima spręsti apie pakankamą jos praktinio mokymo ir studijų tęstinumą. Todėl 2003 m. antrojo pusmečio atžvilgiu ji gali remtis Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalimi, kad gautų nagrinėjamą studijų finansavimą, kuris laikomas „socialine lengvata“ minėto reglamento prasme.

62. Nyderlandų, Danijos, Vokietijos, Austrijos ir Švedijos vyriausybės iš esmės laikosi priešingos nuomonės. Per posėdį Nyderlandų ir Vokietijos vyriausybės nurodė, kad, jų nuomone, ankstesnis praktinis mokymas negali būti pagrindas įgyti Bendrijos darbuotojo statusą laikotarpiu po šios praktikos pasibaigimo. Šiuo atžvilgiu šioje byloje nagrinėjamą atvejį reikia skirti nuo bylose *Lair* [33] ir *Ninni-Orasche* [34] nagrinėtų situacijų, pagal kurias tarp ankstesnės veiklos pagal darbo sutartį ir paskesnių studijų turi būti tęstinumas. J. Förster netapo bedarbe ne savo noru minėtos teismų praktikos prasme, nes tokio praktinio mokymo ypatybė yra jo laikinumas.

63. Dėl Reglamento Nr. 1251/70 J. Förster nurodo galinti remtis šio reglamento 7 straipsniu, prašydama studijų finansavimo už 2003 m. antrąjį pusmetį.

64. Tačiau visos kitos šalys, pateikusios pastabų šiuo klausimu, iš esmės pripažįsta, kad, remiantis Reglamento Nr. 1251/70

30 — Minėtas 20 išnašoje.
31 — 1988 m. birželio 21 d. Sprendimas (197/86, Rink. p. 3205).
32 — Minėtas 11 išnašoje.
33 — Minėtas 20 išnašoje.
34 — Minėtas 11 išnašoje.

1 straipsniu, šis reglamentas netaikytinas *ratione personae* arba apskritai neturi reikšmės šiai bylai.

2. Vertinimas

65. Pagal Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalį, jei darbuotojas yra valstybės narės pilietis ir naudojasi darbuotojų judėjimo laisve, jis priimančiojoje valstybėje narėje naudojasi tomis pačiomis socialinėmis ir mokestinėmis lengvatomis kaip ir vietiniai darbuotojai.

66. Teisingumo Teismas jau yra nurodęs, kad išlaikymo ir mokymo pašalpa, mokama universitetinių studijų, kurias baigus įgyjama profesinė kvalifikacija, laikotarpiu yra socialinė lengvata minėto straipsnio prasme [35]. Neginčijama, kad nagrinėjamas studijų finansavimas yra tokia lengvata [36].

67. Todėl asmenys, kurie yra darbuotojai EB 39 straipsnio ir Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalies prasme, gali remtis savo teise į vienodą požiūrį dėl nagrinėjamo studijų finansavimo skyrimo.

68. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką minėtose nuostatose esanti „darbuotojo“ sąvoka yra specialusis Bendrijos terminas ir neturi būti aiškinama siaurai. Bet kuris asmuo, kuris verčiasi realia ir efektyvia veikla, išskyrus veiklą, laikytiną tik nereikšminga ir pagalbine, turi būti laikomas „darbuotoju“. Pagal šią teismo praktiką pagrindinis darbo santykių požymis yra tas, kad asmuo tam tikrą laiką kito asmens naudai ir jo vadovaujamas vykdo veiklą, už kurią gauna atlyginimą [37].

69. Svarbu pažymėti, kad šioje byloje nacionalinės institucijos ir prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas aiškiai remiasi prielaida, kad laikotarpiu iki 2003 m. antrojo pusmečio J. Förster buvo susijusi realiais darbo santykiais, leidžiančiais jai remtis darbuotojo migranto, nuo 2000 m. kovo mėn. iki 2003 m. birželio mėn. dirbusio

35 — Šiuo klausimu žr. 20 išnašoje minėto sprendimo *Lair* 23, 24 ir 28 punktus; 31 išnašoje minėto sprendimo *Brown* 25 punktą; 26 išnašoje minėto sprendimo *Mateucci* 23 punktą ir 1992 m. vasario 26 d. Sprendimą *Bernini* (C-3/90, Rink. p. I-1071, 23 punktas).

36 — Šiuo klausimu visų pirma žr. 12 išnašoje minėto sprendimo *Fahmi ir Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado* 45 punktą.

37 — Visų pirma žr. 1986 m. liepos 3 d. Sprendimą *Lawrie-Blum* (66/85, Rink. p. 2121, 16 ir 17 punktai); 24 išnašoje minėto sprendimo *Martínez Sala* 32 punktą ir 1999 m. birželio 8 d. Sprendimą *Meeusen* (C-337/97, Rink. p. I-3289, 13 punktas).

įvairius darbus ir atlikusio apmokamą (visą darbo laiką) praktiką, statusu. Todėl J. Förster pagal Reglamentą Nr. 1612/68 ir Nyderlandų taisykles, pagal kurias reikalaujama vidutiniškai 32 val. apmokamo darbo per mėnesį, taip pat buvo skirtas studijų finansavimas. Todėl nėra priežasties abejoti tuo, kad iki 2003 m. birželio mėn. J. Förster atitiko būtinas sąlygas, pagal kurias ji galėjo būti laikoma darbuotoja, kaip to reikalaujama pagal su laisvu darbuotojų judėjimu susijusias nuostatas, t. y. kad jos profesinė veikla buvo reali ir efektyvi, o ne vien nereikšminga ir pagalbinė.

70. Šiomis aplinkybėmis galima būtų priminti, kad pagal Teisingumo Teismo praktiką tai, jog profesinę veiklą sudaro praktika ar darbas ne visą darbo dieną, savaime neužkerta kelio tokią veiklą vykdančiam asmeniui turėti darbuotojo statusą [38].

71. Kita vertus, taip pat bendrai pripažįstama, kad 2003 m. antrąjį pusmetį J. Förster nebedirbo.

72. Nors iš esmės pasibaigus darbo santykiams atitinkamas asmuo praranda darbuotojo statusą, vis dėlto šis statusas, kaip jau minėjau, gali turėti tam tikrų pasekmių ir pasibaigus šiems santykiams [39].

73. Todėl pirmiausia pagal Reglamento Nr. 1251/70 dėl darbuotojų, pagal darbo sutartį dirbusių valstybėje narėje, teisės pasilikti tos valstybės teritorijoje 7 straipsnį, į kurį pirmajame klausime aiškiai daroma nuoroda, Reglamente Nr. 1612/68 įtvirtinta teisė į vienodą požiūrį „taip pat suteikiama asmenims, kuriems taikomos šio reglamento nuostatos“.

74. Tačiau pritariu daugumai šioje byloje pastabas pateikusių šalių, kad Reglamentas Nr. 1251/70 netaikomas *ratione personae* asmeniui, kurio padėtis yra kaip J. Förster. Šio reglamento 1 straipsnio negalima pagrįstai skaityti atskirai nuo jo 2 straipsnio, kuriame nurodoma, kokie darbuotojai turi teisę likti nuolat gyventi valstybės narės teritorijoje. Tai yra darbuotojai, kurių darbo santykiai pasi-

38 — Žr. 1982 m. kovo 23 d. Sprendimą *Levin* (53/81, Rink. p. 1982, p. 1035, 17 punktas) ir 37 išnašoje minėto sprendimo *Lawrie-Blum* 19–21 punktus.

39 — Žr. šios išvados 49 punktą; taip pat žr. 24 išnašoje minėto sprendimo *Martínez Sala* 33 punktą.

baigė dėl jų amžiaus, nedarbingumo ar darbo kitoje valstybėje narėje. Kadangi akivaizdu, kad šioje byloje nagrinėjamoje situacijoje esantis asmuo nepatenka į nė vieną iš minėtų kategorijų, Reglamento Nr. 1251/70 7 straipsnis netaikytinas.

75. Todėl į pirmąjį klausimą reikia atsakyti neigiamai.

76. Tačiau, antra, reikia išnagrinėti, ar studentas tokiomis aplinkybėmis, kokios nagrinėjamos pagrindinėje byloje, gali pasinaudoti sprendimuose *Lair*, *Brown*, *Raulin* ir *Ninni-Orasche* suformuluota teismo praktika. Šiuose sprendimuose Teisingumo Teismas pripažino, kad jei kitos valstybės narės pilietis vertėsi profesine veikla priimančiojoje valstybėje narėje, o vėliau šios valstybės universitete pradėjo universitetines studijas, kurias baigus suteikiama profesinė kvalifikacija, jis turi būti laikomas išlaikiusiu darbuotojo statusą, tik jei yra ryšys arba, kaip tai pavadino Teisingumo Teismas, „tęstinumas“ tarp tokio asmens ankstesnės profesinės veiklos ir studijų [40].

77. Teisingumo Teismas nurodė, kad tokio tęstinumo vis dėlto negalima reikalauti, jei migrantas priverstinai tapo bedarbiu ir dėl padėties darbo rinkoje yra priverstas persikvalifikuoti. Šiuo atžvilgiu Teisingumo Teismas rėmėsi tuo, kad nepertraukiama karjera šiais laikais nėra toks dažnas dalykas, kaip anksčiau, ir todėl kartais profesinė veikla nutrūksta, nes asmuo dalyvauja mokymuose arba persikvalifikuoja [41].

78. Galiausiai Teisingumo Teismas atsisakė suteikti galimybę pasinaudoti iš darbuotojo statuso išplaukiančiomis teisėmis piktnaudžiavimo atvejais. Taip, pavyzdžiui, būtų, jei būtų nustatyta, kad valstybės narės pilietis atvyko į kitą valstybę narę turėdamas vienintelį tikslą, t. y. kad po labai trumpo profesinės veiklos laikotarpio pasinaudotų šios valstybės paramos studentams sistema [42], arba jei nustatoma, kad asmuo įgijo darbuotojo statusą vien dėl to, kad buvo priimtas į universitetą studijuoti. Tokiomis aplinkybėmis darbo santykiai, kurie yra vienintelis iš Reglamento Nr. 1612/68 kildinamų teisių pagrindas, yra tik pagalbiniai, palyginti su studijomis, kurioms finansuoti skiriama parama [43].

40 — Žr. 20 išnašoje minėto sprendimo *Lair* 39 punktą; 31 išnašoje minėto sprendimo *Brown* 26 punktą; 1992 m. vasario 26 d. Sprendimą *Raulin* (C-357/89, Rink. p. I-1027, 21 punktas) ir 11 išnašoje minėto sprendimo *Ninni-Orasche* 35 punktą. Tačiau tai netaikoma darbuotojams, kurie, nutraukę profesinę veiklą priimančiojoje valstybėje narėje, nusprendžia grįžti į kilmės valstybę narę. Šiuo klausimu žr. 12 išnašoje minėto sprendimo *Fahmi ir Esmoris Cerdeiro-Pinedo Amado* 46 ir 47 punktus.

41 — Visų pirma žr. 20 išnašoje minėto sprendimo *Lair* 37 ir 38 punktus ir 11 išnašoje minėto sprendimo *Ninni-Orasche* 35 punktą.

42 — Šiuo klausimu žr. 20 išnašoje minėto sprendimo *Lair* 43 punktą.

43 — Šiuo klausimu žr. 31 išnašoje minėto sprendimo *Brown* 27 ir 28 punktus.

79. Galiausiai prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi įvertinti faktines aplinkybes, kad nustatytų, ar, vadovaujantis įvairiais iš jau minėtos teismo praktikos kildinamais kriterijais, ieškovė pagrindinėje byloje gali būti laikoma išlaikiusia darbuotojo statusą, kai nutraukė savo profesinę veiklą [44]. Tačiau, remiantis šioje byloje Teisingumo Teismui pateikta informacija, galima pateikti tokias pastabas.

80. Pirma, priešingai nei teigė Vokietijos vyriausybė, aplinkybė, kad asmuo atvyko į priimančiąją valstybę narę „iš esmės dėl studijų“, kaip prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodė pirmajame klausime, ir iš pradžių studijuodamas nedaug dirbo, mano nuomone, savaime nekliudo šiam asmeniui remtis minėta Teisingumo Teismo praktika.

81. Lemiamas dalykas šiuo atžvilgiu yra tai, ar šis asmuo iš tikrųjų dirbo konkretų darbą, t. y. vertėsi realia ir efektyvia profesine veikla, o ne vien nereikšminga ir pagalbine veikla „darbuotojo“ sąvokos prasme [45]. Jei nustatoma, kad asmuo objektyviai atitinka šias sąlygas, jis negali prarasti darbuotojo statuso ir su tuo susijusių teisių dėl to, kad jis kartu laikytinas studentu. Taip pat galimybė, kad pagrindinis asmens atvykimo motyvas yra studijos, savaime neturėtų turėti įtakos tam, kad jis būtų klasifikuojamas kaip darbuotojas.

82. Šį požiūrį patvirtina neseniai priimtas sprendimas byloje C-294/06, susijusioje su 1980 m. rugsėjo 19 d. Asociacijos tarybos sprendimo Nr. 1/80 dėl asociacijos plėtros 6 straipsnio 1 dalimi, kurioje Teisingumo Teismas nagrinėjo klausimą, ar Turkijos piliečių, kurių vykdoma veikla kitu atveju atitinka 6 straipsnio 1 dalyje nurodytas tris sąlygas, *au pair* ar studento statusas trukdo šiuos piliečius pripažinti darbuotojais ir šios nuostatos prasme yra kliūtis jiems priklausyti valstybės narės teisėtai darbo rinkai. Teisingumo Teismas atsakė neigiamai, nurodydamas, kad suinteresuotieji asmenys be apribojimų gali naudotis šios nuostatos jiems suteikiamomis teisėmis, jei tik yra įvykdytos

44 — Šiuo klausimu žr. 11 išnašoje minėto sprendimo *Ninni-Orasche* 41 punktą.

45 — Žr. šios išvados 68 punktą.

šioje nuostatoje nustatytos objektyvios sąlygos, ir nereikia atsižvelgti nei į motyvus, dėl kurių iš pradžių buvo suteikta asmeniui teisė atvykti, nei į teisės dirbti apribojimus laiko atžvilgiu [46].

83. Antra, dėl sąlygos, pagal kurią reikalaujama, kad arba turi būti tęstinumas tarp darbo pagal darbo sutartį ir vėlesnių studijų, arba atitinkamas asmuo turi būti priverstinai tapęs bedarbiu, iš J. Förster argumentų aišku, kad ji nustojo dirbti antrąjį 2003 m. pusmetį dėl to, kad turėjo sutelkti visą dėmesį, kad baigtų studijas. Tokiomis aplinkybėmis manau, kad jos situacija negali būti laikoma priverstinio nedarbo atveju. Vis dėlto sutinku su Komisija, kad šioje byloje tęstinumo kriterijus gali būti įvykdytas tiek laiko, tiek materialiu požiūriu.

84. Šiuo atžvilgiu visų pirma reikėtų pažymėti, kad apmokama praktika iki 2003 m. antrojo pusmečio buvo elgesio ir (arba) psichikos sutrikimų turinčių mokinių lavinimas specialiojoje mokykloje, o ši veikla turinio požiūriu neabejotinai susijusi su J. Förster pedagogikos studijomis [47].

85. Taikant tęstinumo kriterijų, taip pat reikėtų turėti omenyje, kad, kaip Teisingumo Teismas jau leido suprasti sprendime *Lair* [48], nepertraukiama karjera dabartinėje darbo aplinkoje nebėra toks dažnas dalykas, kaip anksčiau. Ypač iš jaunų asmenų jų profesinio gyvenimo pradžioje dėl įvairių priežasčių dažnai tikimasi lankstumo arba dėl darbo rinkoje esančių sąlygų jie netgi būna priversti būti lankstūs studijų ir mokymo atžvilgiu, taip pat žengdami pirmuosius žingsnius darbo srityje. Todėl tęstinumo reikalavimas neturėtų būti aiškinamas pernelyg griežtai, kad iš daugelio dirbančių studentų nebūtų atimta galimybė pasinaudoti savo, kaip Bendrijos darbuotojų, teisėmis, nepaisant to, kad jie jau buvo ekonomiškai aktyvūs ir pateko į priimančiosios valstybės narės darbo rinką.

86. Trečia, šioje byloje nėra piktnaudžiavimo įrodymų. Visų pirma atsižvelgiant į tai, kad J. Förster, prieš pasibaigiant darbo santykiams,

46 — 2008 m. sausio 24 d. Sprendimas *Payir ir kt.* (C-294/06, Rink. p. I-203, 34, 43 ir 46 punktai).

47 — Manau, nebūtina nustatyti, kad egzistavo tęstinumas, susijęs su darbu, kuris buvo atliekamas iki praktikos, nes ši praktika savaime laikoma realia ir efektyvia veikla, skirtingai nei visiškai nereikšminga ir pagalbinė veikla, ir dėl to J. Förster gali būti laikoma darbuotoja.

48 — Žr. šios išvados 77 punktą.

ilgiau nei trejus metus dirbo realų apmokamą darbą pagal darbo sutartį, negalima teigti, kad ji atvyko į kitą valstybę narę vien norėdama pasinaudoti šios valstybės paramos studentams sistema [49].

87. Be to, per posėdį paaiškėjo, kad J. Förster atvyko į Nyderlandus ir pradėjo ten dirbti ir studijuoti taip pat ir dėl asmeninių santykių su Nyderlandų nuolatiniu gyventoju. Ši aplinkybė gali būti rodiklis, kad jos atvykimo į šią valstybę vienintelis tikslas nebuvo pasinaudoti paramos studentams sistema [50].

88. Be to, atrodo, kad nėra priežasties manyti, jog ji dirbo vien dėl to, kad buvo priimta į universitetą, nes dėl to jos darbas būtų laikytinas tik pagalbine veikla studijų atžvilgiu.

89. Iš visų pirmiau pateiktų svarstymų darytina išvada, kad Reglamento Nr. 1251/70 7 straipsnis netaikomas studentui, kurio padėtis yra tokia, kokia nagrinėjama šioje byloje, jei šis studentas nepatenka į nė vieną iš minėto reglamento 2 straipsnyje išvardytų darbuotojų kategorijų.

90. Tačiau studentas, kurio padėtis yra tokia, kokia nagrinėjama šioje byloje, iš esmės gali priimančiojoje valstybėje narėje pasinaudoti savo, kaip Bendrijos darbuotojo, teise pagal Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalį į tokias pačias socialines lengvatas, kaip ir nacionalinis darbuotojas, kad gautų šioje byloje nagrinėjamą studijų finansavimą. Tačiau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi nustatyti, ar šioje byloje iš tikrųjų yra įvykdytos sąlygos, susijusios su darbuotojo statuso išlaikymu pasibaigus darbo santykiams.

C — EB 12 straipsnyje įtvirtinto nediskriminavimo principo ir apsigyvenimo sąlygos taikytinumas, atsižvelgiant į sprendimą Bidar

91. Kaip aišku iš pirmiau pasiūlyto atsakymo, manau, kad studentas, kurio padėtis yra tokia, kokia nagrinėjama pagrindinėje byloje, gali kildinti teisę į vienodą požiūrį studijų finansavimo atžvilgiu iš savo, kaip Bendrijos darbuotojo, statuso. Vis dėlto visiškai subsidiariai

49 — Žr. šios išvados 78 punktą.
50 — Žr. 11 išnašoje minėto sprendimo *Ninni-Orasche* 47 punktą.

išnagrinėsiu antrąjį ir ketvirtąjį klausimus, kuriais siekiama sužinoti, ar studentas šios bylos aplinkybėmis gali sėkmingai remtis EB 12 straipsniu, reikalaudamas teisės į studijų finansavimą.

trejų metų laikotarpis, pripažintas sprendime *Bidar*, ir todėl iš daugelio studentų atimama galimybė gauti studijų finansavimą.

93. Jos nuomone, valstybės narės turėtų kiekvienu atskiru atveju įvertinti, ar atitinkamas asmuo iš tikrųjų yra pakankamai integravęsis į priimančiosios valstybės narės visuomenę atsižvelgiant į asmeninius veiksnius.

1. Pagrindiniai šalių argumentai

92. J. Förster teigia, kad Direktyva 93/96 negali kliudyti studentams, kurių padėtis yra tokia pati kaip jos, prašantiems studijų finansavimo, remtis EB 12 straipsniu, nes Sutarties nuostata yra aukštesnės galios nei direktyva. Dėl sprendimo *Bidar* [51] ji teigia, jog, be reikalavimo, kad asmuo teisėtai gyventų šalyje tuo metu, kai prašo studijų finansavimo, lemiamas kriterijus yra tas, ar atitinkamas asmuo yra pakankamai integruotas į priimančiosios valstybės narės visuomenę, o tokiai integracijai negali paprasčiausiai prilygti tam tikra teisėto gyvenimo šalyje trukmė. Šiuo atžvilgiu ji pažymi, kad penkerių metų gyvenimo šalyje laikotarpis yra gerokai ilgesnis nei

94. Komisija pateikia savo poziciją dėl antrojo ir penktojo klausimų tik tuo atveju, jei Teisingumo Teismas nesivadovautų jos nuomone, kad J. Förster, kaip Bendrijos darbuotoja, gali remtis EB 39 straipsniu ir Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsniu. Ji visų pirma teigia, kad ši byla turi būti vertinama atsižvelgiant į bylos aplinkybių laikotarpiu taikytiną Bendrijos teisę, t. y. EB 12 ir EB 18 straipsnius, Direktyvą 93/96 ir 1990 m. birželio 28 d. Direktyvą 90/364/EEB dėl teisės apsigyventi [52]. O Direktyva 2004/38 netaikytina.

51 — Minėtas 2 išnašoje.

52 — OL L 180, p. 26; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 20 sk., 1 t., p. 3.

95. Nors Komisija iš principo sutinka su J. Förster, per posėdį ji paaiškino, kad Direktyva 93/96 neleidžia asmeniui, kildinančiam savo teisę gyventi šalyje tik iš šios direktyvos, bet ne iš kitų Bendrijos teisės nuostatų, sėkmingai remtis EB 12 straipsniu reikalaujant studijų finansavimo, kaip akivaizdu ir iš sprendimo *Bidar*. Atvirkščiai, ekonomiškai neaktyvus Sąjungos pilietis, teisėtai tam tikrą laiką gyvenęs priimančiojoje valstybėje narėje Direktyvos 90/364 prasme arba turintis leidimą gyventi šalyje, gali sėkmingai remtis EB 12 straipsniu.

96. Todėl Nyderlandų vyriausybės taikomas penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimas savaime negali būti laikomas diskriminaciniu, nes galima daryti prielaidą, kad priimančiosios valstybės narės piliečiai, daugiausia gyvenę šioje šalyje visą savo gyvenimą, atitinka tam tikro integracijos lygio kriterijų.

97. Tačiau, Komisijos nuomone, gyvenimo šalyje reikalavimas J. Förster atveju neturi būti taikomas taip absoliučiai, kaip siūlė valstybės narės. Atsižvelgiant į aplinkybes, kai norima nustatyti integracijos lygį, reikia remtis kitais kriterijais, pavyzdžiui, ar atitinkamas asmuo yra gimęs pasienio regione, ar jau dirbo priimančiojoje valstybėje narėje. Ji pabrėžia, kad pagal Direktyvos 2004/38 37 straipsnį valstybės narės gali taikyti palankesnius kriterijus nei minėtos direktyvos 24 straipsnio 2 dalyje nustatytas penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimas, nors pripažįsta, kad jos neprivalo to daryti.

98. Visos šioje byloje pastabas pateikusios vyriausybės, nors ir remdamosi šiek tiek skirtingais argumentais, iš esmės sutinka, kad į pateiktus klausimus reikėtų atsakyti taip, jog studentas tokiomis faktinėmis aplinkybėmis, kokios nagrinėjamos šioje byloje, negali sėkmingai remtis EB 12 straipsniu, reikalaudamas studijų finansavimo.

99. Dėl Direktyvos 93/96 Nyderlandų, Belgijos ir Danijos vyriausybės nurodo, kad, remiantis sprendimu *Bidar*, reikia skirti asmenis, kurie persikelia į kitą valstybę narę turėdami pagrindinį tikslą ten studijuoti, ir asmenis, apsigyvenusius kitoje valstybėje

narėje dėl kitų priežasčių ir vėliau nusprendusius studijuoti. Pirmosios kategorijos studentai patenka į Direktyvos 93/96, draudžiančios jiems remtis EB 12 straipsniu norint gauti studijų finansavimą, taikymo sritį, o antrosios kategorijos studentai turi teisę pagal šį straipsnį šiuo atžvilgiu būti vertinami taip pat kaip ir piliečiai. Pasak Nyderlandų, Danijos ir Švedijos vyriausybių, be kita ko, Direktyvos 93/96 3 straipsnis, pagal kurį teisė į išlaikymo pašalpos skyrimą nesuteikiama, yra ribojančios nuostatos arba apribojimo EB 18 straipsnio 1 dalies prasme pavyzdys. Austrijos vyriausybė teigia priešingai, kad minėta direktyva iš esmės nedraudžia studentams remtis EB 12 straipsniu dėl teisės gauti išlaikymo pašalpą.

100. Vyriausybės iš esmės sutaria, kad valstybėms narėms nedraudžiama kaip tokios pašalpos skyrimo sąlygą nustatyti penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimą, kuris nagrinėjamas šioje byloje ir kuris yra aiškus ir pakankamas kriterijus, arba reikalavimą turėti leidimą nuolat gyventi šalyje. Be to, sutariama ir dėl to, kad valstybės narės nėra įpareigotos atskirai vertinti individualius integracijos į atitinkamą visuomenę lygio atvejus arba taikyti kitokius kriterijus nei gyvenimo šalyje trukmė, nors valstybės narės gali tai daryti ir, jei jos to pageidauja, teikti pagalbą studentams palankesnėmis sąlygomis.

101. Šiuo atžvilgiu dauguma vyriausybių rėmėsi Direktyva 2004/38, visų pirma jos 24 straipsnio 2 dalimi kartu su 16 straipsnio 1 dalimi ir 37 straipsniu, kartu pripažindamos, kad ši direktyva netaikytina šiai bylai *ratione temporis*. Įvairios valstybės narės taip pat pabrėžė turinčios plačią diskreciją socialinės pagalbos skyrimo srityje.

102. Nyderlandų ir Jungtinės Karalystės vyriausybės taip pat pažymi, kad, kaip Teisingumo Teismas nurodė sprendime *Bidar* [53], jei pašalpos studentams būtų skiriamos palankesnėmis sąlygomis, valstybės narės galėtų patirti nepagrįstą finansinę naštą, atsižvelgiant į didelį studentų iš užsienio skaičių. Tai galėtų turėti pasekmių bendram teikiamos pagalbos dydžiui. Kelios vyriausybės taip pat pažymi, kad integracijos lygio vertinimas kiekvienu atskiru atveju būtų neįmanomas administraciniu požiūriu arba, kaip teigia Vokietijos vyriausybė, neatitiktų teisinio saugumo ir teisėtumo principų.

53 — Minėtas 2 išnašoje.

2. Vertinimas

103. Nagrinėtinus klausimus galima būtų suskirstyti į dvi pagrindines dalis. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nori sužinoti, pirma, ar studentas, kurio padėtis tokia, kokia nagrinėjama pagrindinėje byloje, atsižvelgiant į sprendimą *Bidar*, iš esmės gali remtis EB 12 straipsniu pagalbos, skirtos studentų išlaikymo išlaidoms padengti, šiuo atveju – studijų finansavimo, atžvilgiu. Jei taip, šis teismas nurodo, antra, Nyderlanduose galiojančią taisyklę, pagal kurią studijų finansavimo skyrimas priklauso vien nuo to, ar įvykdytas penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimas, ir klausia, kokiomis sąlygomis toks studentas faktiškai gali turėti teisę į studijų finansavimą minėto straipsnio pagrindu. Nors į šiuos klausimus iš esmės galima atsakyti remiantis sprendimu *Bidar* ir šiame sprendime nurodyta teismo praktika, ši teismo praktika tam tikrais aspektais turi būti patikslinta, atsižvelgiant į šios bylos aplinkybes.

104. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką, apibendrintą sprendime *Bidar*, Sąjungos pilietis, teisėtai gyvenantis priimančiosios valstybės narės teritorijoje, gali remtis EB 12 straipsniu visose situacijose, kurios priklauso Bendrijos teisės *ratione materiae* [54].

105. Taip pat pagal nusistovėjusią teismo praktiką tokioms situacijoms priskirtinos tos, kurios yra susijusios su Sutartyje garantuojamų pagrindinių laisvių įgyvendinimu, ir tos, kurios susijusios su laisvės judėti ir apsigyventi valstybės narės teritorijoje įgyvendinimu, kaip numato EB 18 straipsnis [55].

106. Be to, Teisingumo Teismas yra pabrėžęs, kad EB sutarties tekste nėra nieko, kas leistų manyti, kad studentai, kurie yra Sąjungos piliečiai, persikeldami į kitą valstybę narę studijuoti, netenka EB sutartimi Sąjungos piliečiams suteiktų teisių [56].

107. Be to, kaip Teisingumo Teismas jau pripažino sprendime *D'Hoop*, kai vienos valstybės narės pilietis persikelia į kitą valstybę narę tęsti vidurinio mokslo, jis naudojasi EB 18 straipsnyje numatyta judėjimo laisve [57].

108. Galiausiai dėl socialinių išmokų Teisingumo Teismas sprendime *Bidar* priminė, kad ekonomiškai neaktyvus Europos Sąjungos pilietis gali remtis EB 12 straipsniu, jei jis teisėtai gyveno priimančiojoje valstybėje

54 — Žr. 24 išnašoje minėto sprendimo *Martínez Sala* 63 punktą; 23 išnašoje minėto sprendimo *Grzelczyk* 32 punktą ir 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 32 punktą.

55 — 1998 m. lapkričio 24 d. Sprendimas *Bickel ir Franz* (C-274/96, Rink. p. I-7637, 15 ir 16 punktai); 23 išnašoje minėto sprendimo *Grzelczyk* 33 punktas; 23 išnašoje minėto sprendimo *Garcia Avello* 22 ir 23 punktai; 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 33 punktas ir 28 išnašoje minėto sprendimo *Morgan* 23 punktas.

56 — 23 išnašoje minėto *Grzelczyk* 35 punktas ir 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 34 punktas.

57 — 2002 m. liepos 11 d. Sprendimas *D'Hoop* (C-224/98, Rink. p. I-6191, 29–34 punktai).

narėje tam tikrą laikotarpį arba jei turi leidimą apsigyventi [58].

109. Dėl šios bylos pažymėtina, kad tokia Sąjungos pilietė kaip J. Förster, kuri nuvyksta į kitą valstybę narę, verčiasi ten profesine veikla ir studijuoja, neabejotinai naudojasi teise laisvai judėti ir gyventi kitoje valstybėje narėje pagal EB 18 straipsnį. Be to, neginčijama, kad nuo pat studijų pradžios J. Förster visada teisėtai gyveno Nyderlanduose, įskaitant ir 2003 m. antrąjį pusmetį.

110. Iš to darytina išvada, kad Sąjungos pilietis, kurio padėtis yra kaip J. Förster, gali remtis EB 12 straipsniu visose į Bendrijos teisės taikymo sritį patenkančiose situacijose.

111. Šiuo atžvilgiu Teisingumo Teismas sprendime *Bidar* nutarė, kad, priešingai nei ankstesnė teismo praktika, suformuluota sprendimuose *Brown* ir *Lair* [59], atsižvelgiant į Bendrijos teisės raidą nuo to laiko, pagalba priimančiojoje valstybėje narėje teisėtai gyvenantiems studentams suteikiant subsidijuojamas paskolas arba paramą, kurios skirtos jų išlaikymo išlaidoms padengti, patenka į Sutarties taikymo sritį EB 12 straipsnio pirmojoje pastraipoje numatyto draudimo diskriminuoti taikymo tikslais [60].

112. Todėl, atsižvelgiant į pirmiau pateiktus svarstymus, galima būtų daryti bent jau preliminarią išvadą, kad toks studentas, kaip šioje byloje, kuris tam tikrą laiką teisėtai gyvena priimančiojoje valstybėje narėje, tam tikromis sąlygomis, kurios bus nagrinėjamos toliau, iš principo gali remtis EB 12 straipsniu, siekdamas šioje byloje nagrinėjamo studijų finansavimo.

113. Tačiau iš sprendimo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir iš šalių argumentų neaišku, kokį poveikį šiai išvadai turi Direktyva 93/96 ir kokią reikšmę turi aplinkybė, kad asmuo atvyksta į kitą valstybę narę „iš esmės“ dėl studijų. Visų pirma teigiama, kad šioje byloje nagrinėjamą atvejį reikia skirti nuo byloje *Bidar* nagrinėto atvejo remiantis tuo, kad ieškovas toje byloje atvyko į

58 — Šiuo klausimu žr. 24 išnašoje minėto sprendimo *Martínez Sala* 24 punktą; 15 išnašoje minėto sprendimo *Trojani* 43 punktą ir 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 37 punktą.

59 — Žr. 20 išnašoje minėto sprendimo *Lair* 15 punktą ir 31 išnašoje minėto sprendimo *Brown* 18 punktą.

60 — Visų pirma žr. sprendimo (minėto 2 išnašoje) 42 ir 48 punktus.

Jungtinę Karalystę neturėdamas pagrindinio tikslo ten studijuoti ir kildino savo teisę apsigyventi iš EB 18 straipsnio ir Direktyvos 90/364, o ne iš Direktyvos 93/96.

114. Iš tiesų, Teisingumo Teismas sprendime *Bidar* nurodė, kad Direktyvos 93/96 3 straipsnis nesudaro kliūčių valstybės narės piliečiui, kuris pagal EB 18 straipsnį ir Direktyvą 90/364 teisėtai gyvena kitos valstybės narės teritorijoje, remtis EB 12 straipsnio pirmojoje pastraipoje numatytu pagrindiniu vienodo požiūrio principu [61].

115. Tačiau nemanau, kad iš to galima daryti išvadą, jog minėtas principas nebūtų taikomas asmeniui, kildinančiam savo teisę apsigyventi iš Direktyvos 93/96. Nuo pat sprendimo *Baumbast ir R* priėmimo Teisingumo Teismas nuosekliai teigė, kad Sąjungos piliečiai bet kuriuo atveju gali kildinti savo teisę apsigyventi kitos valstybės narės teritorijoje tiesiogiai iš EB 18 straipsnio 1 dalies [62].

116. Pagal minėtą straipsnį teisei apsigyventi tikrai taikomi Sutartyje ir jos įgyvendinimo nuostatose nustatyti apribojimai ir sąlygos. Be kita ko, tokios sąlygos ir apribojimai nustatyti Tarybos direktyvoje 68/360/EEB [63] (pagal darbo sutartį dirbančių asmenų atžvilgiu), Direktyvoje 93/96 (studentų atžvilgiu), o valstybių narių piliečių, kurie neturi teisės apsigyventi pagal kitus Bendrijos teisės aktus, atžvilgiu – Direktyvoje 90/364 [64].

117. Tačiau iš sprendimo *Grzelczyk*, juo labiau iš sprendimo *Trojani*, aišku, kad Teisingumo Teismas daro skirtumą tarp, viena vertus, teisės apsigyventi ir jai taikomų sąlygų ir, kita vertus, Sąjungos piliečio galimybės remtis EB 12 straipsnyje įtvirtintu vienodo požiūrio principu, pavyzdžiui, reikalaujant socialinių išmokų. Tai reiškia, kad valstybės narės įvairiose direktyvose gali nustatyti dėl teisės apsigyventi numatytas sąlygas ir apribojimus, tačiau jei ir kol Europos Sąjungos pilietis teisėtai gyvena atitinkamoje priimančiojoje valstybėje

61 — Sprendimo (minėto 2 išnašoje) 46 punktas.

62 — Minėtas 23 išnašoje, 84 punktas.

63 — 1968 m. spalio 15 d. Direktyva dėl valstybių narių darbuotojų bei jų šeimų judėjimo ir teisės apsigyventi Bendrijoje apribojimų panaikinimo (OL L 257, p. 13; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 1 t., p. 27).

64 — Šiuo klausimu taip pat žr. 2006 m. kovo 23 d. Sprendimą *Komisija prieš Belgiją* (C-408/03, Rink. p. I-2647, 65 punktas).

narėje, pagal Bendrijos teisę arba netgi tik pagal nacionalinę teisę, kaip yra M. Trojani atveju [65], toks pilietis turi teisę į vienodą požiūrį. Todėl valstybė narė galėtų išvengti išmokos skyrimo tik tuo atveju, jei Europos Sąjungos pilietis šioje šalyje nebegyventų [66].

118. Todėl iš minėtos Teisingumo Teismo praktikos galima spręsti, kad Bendrijos antrinės teisės aktai, kuriuose nustatytos teisės apsigyventi sąlygos ir apribojimai, dėl EB 18 straipsnio 1 dalyje esančios nuorodos laikytini *lex specialis* šio straipsnio, tačiau ne EB 12 straipsnio atžvilgiu.

119. Be to, Teisingumo Teismas sprendime *Grzelczyk* jau pripažino, kad nors Direktyvos 93/96 3 straipsnyje aiškiai teigiama, kad ši direktyva priimančiosios valstybės narės neįpareigoja teise apsigyventi besinaudojantiems studentams mokėti išlaikymo pašalpų, jokia šios direktyvos norma neatima iš asmenų, patenkančių į jos reguliavimo sritį, teisės į socialines pašalpas [67].

120. Kitaip tariant, net jei Direktyvoje 93/96 nenustatyta teisė į išlaikymo pašalpą, vis dėlto į direktyvos reguliavimo sritį patenkantys studentai gali turėti tokią teisę vadovaujantis kita Bendrijos teisės nuostata – EB 12 straipsniu.

121. Dėl aplinkybės, kad studentas, kurio atvejis nagrinėjamas pagrindinėje byloje, atvyko į kitą valstybę narę „iš esmės dėl studijų“, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pats pažymėjo, kad sunku nustatyti asmenų atvykimo į priimančiąją valstybę narę tikslą. Be to, toks tikslas Direktyvos 93/96 taikytinumo atžvilgiu nėra lemiamas. Todėl šios bylos aplinkybėmis jis nėra svarbus.

122. Iš to, kas nurodyta pirmiau, darytina išvada, kad Direktyvos 93/96 3 straipsnis nedraudžia valstybės narės piliečiui, teisėtai gyvenančiam kitos valstybės narės teritorijoje, gyvenimo minėtoje valstybėje laikotarpiu remtis EB 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu pagrindiniu vienodo požiūrio principu, kai jis priimančiojoje valstybėje narėje prašo tokio studijų finansavimo, koks nagrinėjamas pagrindinėje byloje, net jei jo teisė apsigyventi grindžiama minėta direktyva.

123. Toliau trečiojo klausimo b, c ir d punktų bei ketvirtojo klausimo atžvilgiu reikia išnagrinėti, ar pagal minėtą straipsnį valstybei narei leidžiama nustatyti kitų valstybių narių piliečių teisės į tokią studijų finansavimą sąlygą gyventi šioje valstybėje narėje penkerius metus.

65 — Šiuo klausimu žr. 15 išnašoje minėto sprendimo *Trojani* 37 punktą.

66 — Šiuo klausimu žr. 23 išnašoje minėto sprendimo *Grzelczyk* 37–42 punktus ir 15 išnašoje minėto sprendimo *Trojani* visų pirma 36, 37 ir 43–46 punktus; šiuo klausimu taip pat žr. 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 36 ir 47 punktus.

67 — Žr. 23 išnašoje minėto sprendimo *Grzelczyk* 39 punktą.

124. Iš sprendimo *Bidar* aišku, kad nors valstybės narės, organizuodamos ir taikydamos savo socialinės pagalbos sistemas, turi parodyti tam tikrą finansinį solidarumą su kitų valstybių narių piliečiais, tačiau kiekviena valstybė narė turi teisę užtikrinti, kad pagalbos išlaikymo išlaidoms padengti teikimas kitų valstybių narių studentams netaptų neprotinga našta, kuri galėtų turėti įtakos bendram tos valstybės teikiamos pagalbos lygiui [68].

125. Kaip Teisingumo Teismas nurodė minėtame sprendime, valstybė narė teisėtai gali teikti pagalbą išlaikymo išlaidoms padengti tik tiems studentams, kurie įrodė tam tikrą integracijos į šios valstybės visuomenę lygį [69].

126. Tačiau Teisingumo Teismas nurodė, kad valstybė narė negali reikalauti iš studentų įrodyti jų ryšio su šios valstybės darbo rinka [70], nors Teisingumo Teismas keliais atvejais yra pripažinęs šį reikalavimą teisėtu socialinių išmokų atžvilgiu [71].

127. Sprendime *Bidar* Teisingumo Teismas pripažino, kad pakankamos integracijos į visuomenę reikalavimas gali būti laikomas įvykdytu nustačius, jog atitinkamas studentas tam tikrą laiką gyveno priimančiojoje valstybėje narėje. Jis pripažino, kad minėtoje byloje nagrinėtuose nacionalinės teisės aktuose nustatyta trejų metų gyvenimo šalyje sąlyga buvo pagrįsta [72].

128. Šioje byloje kyla klausimas, ar, atsižvelgiant į minėtą sprendimą, penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimas atitinka teisėtą tikslą užtikrinti, kad pagalbos prašytojas būtų įrodęs tam tikrą integracijos į visuomenę lygį. Kaip kelios vyriausybės nurodė savo pastabose, valstybės narės turi didelę diskreciją nustatyti integracijos į visuomenę lygio verti-

68 — Sprendimo (minėto 2 išnašoje) 56 punktas su nuoroda į 23 išnašoje minėto sprendimo *Grzelczyk* 44 punktą.

69 — Minėto sprendimo 57 punktas. Šiuo klausimu taip pat žr. 28 išnašoje minėto sprendimo *Morgan* 43 punktą; dėl šio kriterijaus, susijusio su karo ar represijų civilėms aukoms mokama pensija, taip pat žr. 2006 m. spalio 26 d. Sprendimą *Tas-Hagen ir Tas* (C-192/05, Rink. p. I-10451, 34 punktas) ir 2008 m. gegužės 22 d. Sprendimą *Nerkowska* (C-499/06, Rink. p. I-3993, 37 punktas).

70 — 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 58 punktas.

71 — Žr., pvz., 57 išnašoje minėto sprendimo *D'Hoop* 38 punktą ir 16 išnašoje minėto sprendimo *Collins* 67 punktą.

72 — Šiuo klausimu žr. sprendimo (minėto 2 išnašoje) 59–61 punktus.

nimo kriterijus tokios socialinės išmokos, kaip pagrindinėje byloje nagrinėjamas studijų finansavimas, atžvilgiu. Tačiau, nepaisant to, jos privalo laikytis Bendrijos teisės nustatytų apribojimų, visų pirma proporcingumo principo [73].

129. Valstybėms narėms neabejotinai leidžiama tam tikru mastu taikyti bendras sąlygas, pagal kurias nereikalaujama išsamesnio individualaus vertinimo, kaip antai trejų metu gyvenimo šalyje reikalavimą, nagrinėtą byloje *Bidar*. Tačiau iš Teisingumo Teismo praktikos taip pat galima daryti išvadą, kad nustatyta sąlyga negali būti tokia bendra, jog dėl jos iš studentų, nepaisant faktinio jų integracijos į visuomenę lygio, būtų nuolat atimama galimybė studijuoti tokiomis pačiomis sąlygomis, kokiomis studijuoja priimančiosios valstybės narės piliečiai. Kitaip tariant, taikomas kriterijus vis vien turi rodyti integracijos į visuomenę lygį [74].

130. Mano nuomone, taip nėra penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimo atveju, nes galima daryti pagrįstą prielaidą, kad daug studentų yra pakankamai integravęsi į visuomenę dar gerokai prieš pasibaigiant minėtam laikotarpiui. Taip visų pirma yra tokių studentų, kurie, kaip ir J. Förster, ne tik studijavo, bet kartu vykdė profesinę veiklą priimančiojoje valstybėje narėje, atveju. Iš tikrųjų, kaip nurodė J. Förster, dėl penkerių metų gyvenimo šalyje reikalavimo studentai, kurie pasinaudoja savo teise persikelti į kitą valstybę narę ir joje studijuoti, gali netekti galimybės kaip Europos Sąjungos piliečiai pasinaudoti savo teise į vienodą požiūrį studijų finansavimo atžvilgiu, nepaisant jų galimo faktinio ryšio su priimančiosios valstybės narės visuomene. Manau, kad ši sąlyga negali būti laikoma proporcinga.

131. Iš tikrųjų, Direktyvoje 2004/38 valstybėms narėms nenustatyta jokios pareigos skirti studijų finansavimą prieš įgyjant nuolatinio gyvenimo šalyje teisę, taigi, ir prieš pasibaigiant penkerių metų laikotarpiui. Tačiau, nepaisant to, kad minėta direktyva netaikytina šios bylos faktinėms aplinkybėms, ji negali pažeisti iš EB 12 straipsnio kylančių reikalavimų ir bendrojo proporcingumo principo.

73 — Šiuo klausimu žr. 69 išnašoje minėto sprendimo *Tas-Hagen ir Tas* 36 punktą; 28 išnašoje minėto sprendimo *Morgan* 46 punktą; 2007 m. rugsėjo 11 d. Sprendimą *Schwarz ir Gootjes-Schwarz* (C-76/05, Rink. p. I-6849, 79 punktas) ir 69 išnašoje minėto sprendimo *Nerkowska* 38 punktą.

74 — Šiuo klausimu žr. 2 išnašoje minėto sprendimo *Bidar* 61 ir 62 punktuose pateiktą motyvavimą, susijusį su reikalavimu, kad studentas turi apsigyventi priimančiojoje valstybėje narėje, ir 28 išnašoje minėto sprendimo *Morgan* 46 punktą.

132. Penkerių metų nepertraukiamo gyvenimo priimančiojoje valstybėje narėje laikotarpis veikiau rodo viršutinę ribą, kurios neperžengus dar galima teigti, kad kitoje valstybėje narėje studijuojantis studentas nėra pakankamai integravęsis į šios valstybės visuomenę, kad jį būtų galima laikyti įgijusiu EB 12 straipsnyje nustatytą teisę į vienodą požiūrį socialinių išmokų, kaip antai studijų finansavimo, skirto studentų išlaikymo išlaidoms padengti, atžvilgiu.

133. Jei, kaip ir šioje byloje, studentas jau trejus metus gyvena priimančiojoje valstybėje narėje, būtų neproporcinga, nors dar nepraėjo penkerių metų terminas, atsisakyti jam skirti studijų finansavimą, jei studentas gali pateikti pagrįstų įrodymų, kad jis jau yra pakankamai integravęsis į priimančiosios valstybės narės visuomenę.

134. Galiausiai nemanau, kad pirmiau pateiktam motyvavimui galėtų turėti įtakos tai, jog gyvenimo šalyje reikalavimas nustatomas tik kitų valstybių narių piliečiams. Kaip pažymėjo Komisija, galima daryti pagrįstą prielaidą, kad valstybės narės piliečiai turi tikrą ryšį su šios valstybės visuomene.

135. Todėl atsakymas į trečiojo klausimo b, c ir d punktus bei ketvirtąjį klausimą turėtų būti toks: valstybei narei pagal EB 12 straipsnį, skaitomą kartu su proporcingumo principu, draudžiama atsisakyti skirti tokį studijų finansavimą, koks nagrinėjamas šioje byloje, ekonomiškai neaktyviam studentui iš kitos valstybės narės, jau trejus metus teisėtai gyvenančiam priimančiojoje valstybėje narėje, remiantis vien tuo, kad šis studentas iki atitinkamų studijų pradžios negyveno priimančiojoje valstybėje narėje penkerius metus, jeigu kiti veiksniai, kuriuos atitinkamomis priemonėmis turi įrodyti studentas, rodo pakankamą integracijos į priimančiosios valstybės narės visuomenę laipsnį.

D — *Penktasis klausimas dėl teisinio saugumo*

1. Pagrindiniai šalių argumentai

136. J. Förster teigia, kad ginčijamas įsakymas dėl studijų finansavimo grąžinimo priimtas ir jos ieškinys dėl šio įsakymo pareikštas anks-

čiau, nei priimtos 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel*. Tai, kad jos teises ribojančios taisyklės priimtos jau po to, kai ji rėmėsi EB 12 straipsniu, prieštarauja teisinio saugumo principui ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsniui [75].

iš EB 12 straipsnio atgaline data kildinti platesnes, nei prieš tai manyta, teises, tai, įgyvendinant tokį sprendimą, taip pat gali būti nustatyti reikalavimai, susiję su praeities laikotarpiais. Tai, pasak Nyderlandų vyriausybės, atitinka sprendimą *Collins* [76].

2. Vertinimas

137. Komisija siūlo neigiamai atsakyti į penktąjį klausimą ir nurodo, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, aiškindamas savo nacionalinės teisės taisykles, turi atsižvelgti į bendruosius teisės principus, ypač teisinio saugumo ir įstatymo negaliojimo atgal principus.

138. Nyderlandų, Vokietijos ir Austrijos vyriausybės savo ruožtu teigia, kad jei pagal Teisingumo Teismo sprendimą asmenys gali

139. Nepaisydamas į pirmesnius klausimus pasiūlytų atsakymų, išsamumo sumetimais išnagrinėsiu penktąjį klausimą. Iš sprendimo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą aišku, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės nori sužinoti, ar teisinio saugumo principas, taikytas sprendime *Collins*, draudžia Nyderlandų institucijoms atsisakyti skirti studijų finansavimą už 2003 m. antrąjį pusmetį, remiantis 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel*, kurios buvo priimtos netrukus po sprendimo *Bidar*, nustatyta gyvenimo šalyje trukmės sąlyga, jei pagal šias nuostatas suteikiama daugiau teisių (šioje byloje nagrinėjamu atveju nustatomos palankesnės galimybės gauti studijų finansavimą) nei anksčiau. Anksčiau studijų finansavimas buvo skiriamas tik tiems kitų valstybių narių studentams, kurie turėjo į jį teisę pagal EB 39 arba EB 43 straipsnius.

75 — Ji nurodo 1994 m. gruodžio 8 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Stran Greek Refineries ir Stratis Andreadis prieš Graikiją* (A serija, Nr. 301-B).

76 — Minėtas 16 išnašoje.

140. Teisinio saugumo principas yra pagrindinis Bendrijos teisės principas, kuris Bendrijos teisės reglamentuojamose srityse reikalauja, kad valstybių narių teisės aktai būtų aiškūs ir tikslūs, kad teisės subjektai galėtų aiškiai žinoti savo teises ir pareigas. Šiuo principu siekiama užtikrinti galimybę prognozuoti Bendrijos teisės reglamentuojamus situacijas ir teisinius santykius [77]. Atitinkamai sprendime *Collins* Teisingumo Teismas nurodė, kad nacionalinės valdžios institucijos privalo taikyti gyvenimo šalyje sąlygą pagal aiškius ir iš anksto žinomus kriterijus [78].

141. Tačiau iš Teisingumo Teismo praktikos taip pat aišku, kad svarbu yra ir tai, ar nagrinėjama taisyklė sukelia palankias, ar nepalankias pasekmes asmenims. Įpareigojimus asmenims nustatančių taisyklių atveju griežtas iš teisinio saugumo ir asmens apsaugos principo kylančių reikalavimų paisymas yra ypač svarbus [79].

142. Todėl manau, kad teisinio saugumo ir asmens apsaugos principas nedraudžia taikyti taisyklės atgaline data, jei dėl to asmuo atsiduria palankesnėje teisinėje padėtyje [80].

143. Todėl atsakymas į penktąjį klausimą turėtų būti toks: teisinio saugumo principas nedraudžia valstybei narei taikyti tokios taisyklės kaip 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel* praeities laikotarpių atžvilgiu, jei dėl to atitinkamas asmuo atsiduria palankesnėje teisinėje padėtyje.

77 — Šiuo klausimu žr. 1988 m. birželio 21 d. Sprendimą *Komisija prieš Italiją* (257/86, Rink. p. 3249, 12 punktas) ir 2005 m. balandžio 14 d. Sprendimą *Belgija prieš Komisiją* (C-110/03, Rink. p. 2801, 30 punktas).

78 — Minėtas16 išnašoje, 72 punktas.

79 — Šiuo klausimu žr. 1987 m. gruodžio 15 d. Sprendimą *Airija prieš Komisiją* (239/86, Rink. p. 5271, 17 punktas); 1996 m. vasario 13 d. Sprendimą *Van Es Douane Agenten* (C-143/93, Rink. p. I-431, 27 punktas) ir 2005 m. birželio 7 d. Sprendimą *VEMW ir kt.* (C-17/03, Rink. p. I-4983, 80 punktas).

80 — 75 išnašoje nurodytas Europos žmogaus teisių teismo sprendimas, kuriuo rėmėsi J. Förster ir kuriame nustatytas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas, mano nuomone, neturi reikšmės, nes jis susijęs su tam tikra teisės aktų leidėjo kišimosi į teisingumo vykdymą forma, siekiant paveikti teisminį ginčo sprendimą (žr. šio EŽTT sprendimo 49 ir 50 punktus).

V — Išvada

144. Todėl siūlau Teisingumo Teismui į prejudicinius klausimus atsakyti taip:

— 1970 m. birželio 29 d. Komisijos reglamento (EEB) Nr. 1251/70 dėl darbuotojų, pagal darbo sutartį dirbusių valstybėje narėje, teisės pasilikti tos valstybės teritorijoje 7 straipsnis netaikomas studentui, kurio situacija yra tokia, kokia nagrinėjama šioje byloje, jei šis studentas nepatenka nė į vieną iš šio reglamento 2 straipsnyje išvardytų darbuotojų kategorijų,

— studentas, kurio padėtis yra tokia, kokia nagrinėjama šioje byloje, iš esmės gali priimančiojoje valstybėje narėje pasinaudoti savo, kaip Bendrijos darbuotojo, teise pagal 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamento (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje 7 straipsnio 2 dalį į tokias pačias socialines lengvatas, kaip ir nacionalinis darbuotojas, kad gautų šioje byloje nagrinėjamą studijų finansavimą. Tačiau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi nustatyti, ar šioje byloje iš tikrųjų yra įvykdytos sąlygos, susijusios su darbuotojo statuso išlaikymu pasibaigus darbo santykiams,

— 1993 m. spalio 29 d. Direktyvos 93/96/EEB dėl studentų teisės apsigyventi 3 straipsnis nedraudžia valstybės narės piliečiui, tam tikrą laiką teisėtai gyvenančiam kitos valstybės narės teritorijoje, gyvenimo minėtoje valstybėje laikotarpiu remtis EB 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu pagrindiniu vienodo požiūrio principu, kai jis priimančiojoje valstybėje narėje prašo tokio studijų finansavimo, koks nagrinėjamas pagrindinėje byloje, net jei jo teisė apsigyventi grindžiama minėta direktyva,

— valstybei narei pagal EB 12 straipsnį, skaitomą kartu su proporcingumo principu, draudžiama atsisakyti skirti tokį studijų finansavimą, koks nagrinėjamas šioje byloje, ekonomiškai neaktyviam studentui iš kitos valstybės narės, jau trejus metus teisėtai gyvenančiam priimančiojoje valstybėje narėje, remiantis vien tuo, kad šis studentas iki atitinkamų studijų pradžios negyveno priimančiojoje valstybėje narėje penkerius metus, jeigu kiti veiksniai, kuriuos atitinkamomis priemonėmis turi įrodyti studentas, rodo pakankamą integracijos į priimančiosios valstybės narės visuomenę laipsnį,

— teisinio saugumo principas nedraudžia valstybei narei taikyti tokios taisyklės kaip 2005 m. gegužės 9 d. *Beleidsregel* praėjusių laikotarpių atžvilgiu, jei dėl to atitinkamas asmuo atsiduria palankesnėje teisinėje padėtyje.